

УДК 330.1:32

DOI: 10.32342/2074-5362-2023-1-34-5

О.К. НЕЗГОДА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри глобальної економіки

Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-9244-3583>

АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджуються наслідки впливу воєнної агресії росії на поточний стан функціонування малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні. Оскільки одним із пріоритетних напрямків відновлення української економіки від наслідків економічної кризи спричиненої військовими діями та світовою кризою є розвиток малого та середнього підприємництва. Метою статті було проаналізувати динаміку ділової активності малого та середнього бізнесу в межах внутрішнього ринку та зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням податкового реформування, що розпочалося з часу вторгнення російської федерації (рф) в Україну.

Предметом дослідження було обрано підприємства малого та середнього бізнесу України з декількох причин: по-перше, МСБ забезпечувало близько 70% зайнятості населення в країні; по-друге, майже 60% валового обсягу продажів до воєнного стану припадало на МСБ.

В межах дослідження використано теоретичні і емпіричні методи, а саме: індукція, пояснення, узагальнення, порівняльний аналіз, спостереження та опис, при формуванні висновків застосовано абстрактно-логічний метод.

В процесі дослідження враховано законодавчі зміни та діючі інструменти підтримки уряду, що сприяють покращенню бізнес клімату в країні, на підставі вторинних даних виявлено яким чином змінився настрій підприємців та що очікувати в найближчій перспективі українській бізнес спільноті з урахуванням реформування та поточного економічного стану України. Під час дослідження особлива увага відводилася оцінкам представників бізнесу, насамперед очікуванням промислових підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності, виражених у індикаторі ділової впевненості та індикаторі ділового клімату.

За результатами дослідження встановлено ряд проблем, які стримують функціонування МСБ за галузевою ознакою та визначено декілька сценаріїв розвитку бізнес потреб МСБ з урахуванням поточних дій уряду.

Ключові слова: *малий та середній бізнес, воєнний стан, релокація, бізнес, економічний розвиток, підприємництво, податкове реформування*

The article examines the consequences of the impact of russia's military aggression on the current state of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine. One of the priority areas for the recovery of the Ukrainian economy from the consequences of the economic crisis caused by military actions and the global crisis is the development of small and medium-sized enterprises. Therefore, the purpose of the article is to analyse the dynamics of business activity of small and medium-sized businesses within the domestic market and foreign economic activity, considering the tax reform that has begun since the russian federation invaded Ukraine.

The subject of the study was chosen to be Ukraine's small and medium-sized businesses for several reasons: firstly, SMEs accounted for about 70% of employment in the country; secondly, SMEs accounted for almost 60% of gross sales before the military situation.

The study used theoretical and empirical methods: induction, explanation, generalisation, comparative analysis, observation and description, and the abstract logical approach was used to make conclusions.

In our study, we took into account legislative changes and existing government support instruments that contribute to improving the business climate in the country and, based on secondary data, identified how the mood of entrepreneurs has changed and what the Ukrainian business community should expect shortly, taking into account the reforms and the current economic situation in Ukraine.

In addition, the study paid particular attention to the assessments of business representatives, primarily to the expectations of industrial enterprises regarding the prospects for developing their business activity, as expressed in the business confidence indicator and the business climate indicator.

The paper has identified several problems that hinder the functioning of SMEs by industry and identified several scenarios for developing SME business needs, taking into account current government actions.

The main challenges to the development of SMEs were logistical problems, labour shortages, a significant rise in the cost of raw materials and resources for production, risks associated with hostilities and mining, blocking of foreign trade flows, forced relocation, etc. In the face of these challenges, SMEs are trying to adapt by focusing on business processes, building new development strategies, and becoming flexible. However, a significant proportion of Ukrainian SMEs have been forced to refocus on export development due to the decline in the purchasing power of citizens.

Keywords: *small and medium-sized enterprises, military situation, relocation, business, economic development, entrepreneurship, tax reform*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Малий та середній бізнес (далі – МСБ) є основою економіки України, створює 60% ВВП, забезпечує 7 млн робочих місць та 40% податкових надходжень [1]. МСБ є основним учасником наповнення бюджету країни і сприяє створенню робочих місць. Зростання підприємницької активності серед вітчизняного бізнесу формує передумови для розвитку конкурентоспроможного ринкового середовища в країні і позитивно впливає на покращення її економічного стану.

Дослідженню МСБ присвятили свої праці Н. Бех [2], Л.І. Воротіна [3], З. Варналій [4], В. Турчак [5], Р. Мірошник, У. Прокоп'єва [6] тощо. Власне проблематику розвитку малого і середнього бізнесу в Україні висвітлюють у своїх працях такі вчені, як: Н. Поповенко, О. Ганенко [7], І. Дернова, Т. Боровик [8], В. Геєць [9], С. Лучик [10], В. Загорський, А. Ліпенцев [11].

Попри науковий інтерес до теми розвитку та створення сприятливого бізнес середовища для МСБ, причиною актуалізації дослідження поточного стану МСБ є ряд факторів зовнішнього середовища, що змусили український бізнес вжити в екстремому порядку заходів, спрямованих на утримання бізнесу на «плаву», перенесення виробничих потужностей у більш безпечні регіони країни через воєнний стан, або ж навіть вийти на міжнародні ринки.

Метою статті є дослідження поточного стану підприємницької активності МСБ з урахуванням російської агресії і, як наслідок, оголошення воєнного стану в Україні. Яким чином змінився настрої бізнесу та що очікувати в найближчій перспективі українській бізнес спільноті?

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серйозні виклики з боку зовнішнього середовища змушують бізнес змінювати підходи в управлінській діяльності МСБ та потребують подальшого вивчення та дослідження в умовах пошуку нових ринків збуту, необхідних ресурсів для продовження господарської діяльності та покращення конкурентоспроможності в українському бізнес середовищі.

Одним із пріоритетних напрямків відновлення української економіки від наслідків економічної кризи, спричиненої військовими діями та світовою кризою, є розвиток малого та середнього підприємництва. Кількість суб'єктів господарської діяльності є одним із ключових показників бізнес активності населення та наявності сприятливого бізнес середовища, оскільки суб'єкти господарської діяльності є основними платниками податків.

Мінливість зовнішнього середовища вимагає від бізнесу використання ефективних стратегій розвитку з елементами адаптації та прояву гнучкості. Як відмічає В. Бугас [12] процес формулювання стратегії та методологічні інструменти для пристосування до змін у зовнішньому середовищі, фактично однакові як для МСП, так і для великих бізнес-структур. Специфіка використовуваних стратегій пов'язана з тим, що МСП зазвичай працюють у вузьких нішах, і можливі стратегії обмежені концентрацією зусиль, підтриманням конкурентної переваги, виключенням і переорієнтацією на інші ринкові ніші.

Згідно даних Національної рада з відновлення України [13] від наслідків війни за 2016–2019 роки ВВП України збільшився на 12% (за 2014–2015 роки скоротився на 15,8%). Упродовж 2021 – початку 2022 рр. економіка долала наслідки триваючої пандемії COVID-19 і, ще не відновилась повністю після шоку війни, розв'язаної рф у 2014 р. У лютому 2022 р. повномасштабне вторгнення росії в Україну змусило український бізнес проявити надзвичайну гнучкість і створило хвилю викликів для МСБ. Війна росії завдала серйозного удару по економіці України.

Підприємства в Україні стали однією із найвразливіших категорій, особливо на територіях бойових дій та окупації. Це призвело до того, що підприємства втратили можливість працювати, частину майна було зруйновано або втрачено, співробітники переміщені, логістика порушена, а кількість клієнтів у багатьох районах різко скоротилася. Однак за цих умов вітчизняним підприємствам необхідно знайти способи відновлення своєї продуктивності, зокрема за допомогою державної підтримки.

Основні показники розвитку, розширення виробничого потенціалу підприємств і зростання їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках залежатимуть від створення та впровадження системи економічної безпеки вітчизняних підприємств в умовах війни [14, с.533].

Найбільший шок від повномасштабного вторгнення рф на територію України припав на березень 2022 р. Мінекономіки з використанням непрямих методів розрахунку та інструментів моделювання оцінило падіння ВВП у березні 2022 р. на рівні 47–50% (до березня 2021 р.), що спричинило падіння за I квартал, за даними Держстату, на 15,1% [15].

Напередодні війни Європейська бізнес Асоціація разом з Ліга закон [16] провели дослідження щодо індексу настроїв малого бізнесу. В опитуванні прийняло участь 241 учасник в період з грудня 2021 по січень 2022 р. Серед питань, поставлених бізнесу були: оцінка поточного стану бізнесу, очікування щодо розвитку власного бізнесу в найближчій перспективі (6 міс.) та оцінка економічної ситуації в країні.

За результатами опитування частка тих, хто не задоволений поточним станом власного бізнесу, склала більше половини опитаних. Варто відзначити, що частка тих, хто задоволений справами свого бізнесу склала 32%, на противагу попередньому році, що складало 24 %. Також зменшилась частка тих, хто не задоволений (52% у 2021 р. проти 58% у 2020 р.) поточним станом власного бізнесу (Рис.1).

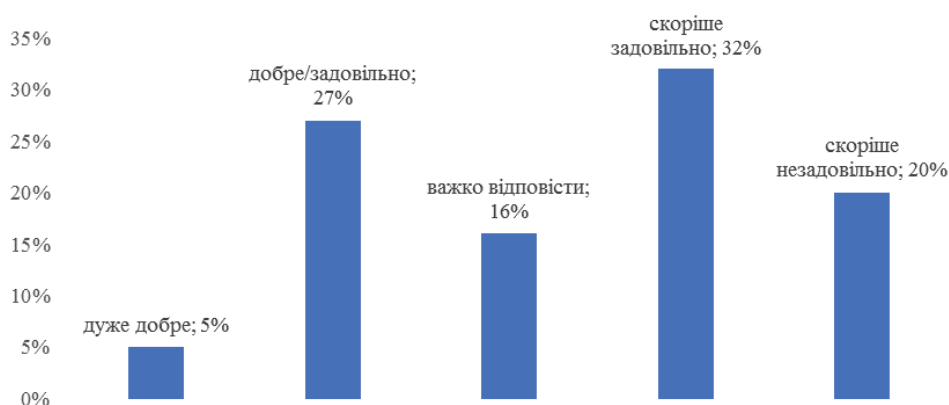

Рис.1. Рівень задоволення представників бізнесу станом поточних справ за результатами 2021 р. (складено автором за [16]).

На думку, представників бізнесу стримуючими факторами розвитку МСБ довоєнного стану в країні були: наявна податкова система, яка чинить фіскальний тиск на платників податків; недосконалість та зміни законодавства, адміністративний тиск, з боку влади; корупційні фактори та політична нестабільність; купівельна спроможність споживачів, яка знизилася, за рахунок кризових явищ в країні та світі; зростання цін на матеріали та ресурси для виробників; ризики війни, відсутність державної підтримки та валютне регулювання.

Однак, більшість підприємців, навіть за таких умов і наявності існуючих викликів готові були розширювати власний бізнес.

Тож, щоб зрозуміти поточну ситуацію виражену у кількісних та якісних показниках, було визначено ряд факторів, за якими по суті і здійснювалась оцінка ділової активності підприємств, а саме: кількість зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності; обсяги реалізованої продукції за видами економічної діяльності; результати зовнішньоекономічної діяльності (експорт-імпорт).

За різними джерелами інформація, пов'язана з кількістю зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності, є неоднозначною. На офіційному сайті

Держстату оновленої інформації щодо кількості суб'єктів господарювання (СГД) немає, а за даними Офісу з розвитку підприємництва та експорту й національного проєкту Дія.Бізнес [17] за серпень 2022 р. темп реєстрації нового бізнесу в умовах повномасштабної війни становив 114% від відповідного періоду серпня 2020 р. та 71% від відповідного періоду 2021 р.

Протягом 6 місяців повномасштабної війни реєстрація нового бізнесу демонструвала позитивну динаміку відновлення. Кількість новозареєстрованих суб'єктів господарювання зростає щомісяця – з 15 тисяч у квітні до понад 23 тисяч у серпні 2022 р.. Але, у той же час, було відмічено активність у закритті бізнесу в Україні: в середньому щомісяця закривалося 13 тисяч СГД, що до середини липня перевищувало кількість зареєстрованих нових СГД.

До початку повномасштабного вторгнення розподіл СГД за секторами економіки та з урахуванням кількості працівників мав наступний вигляд (Рис.2).

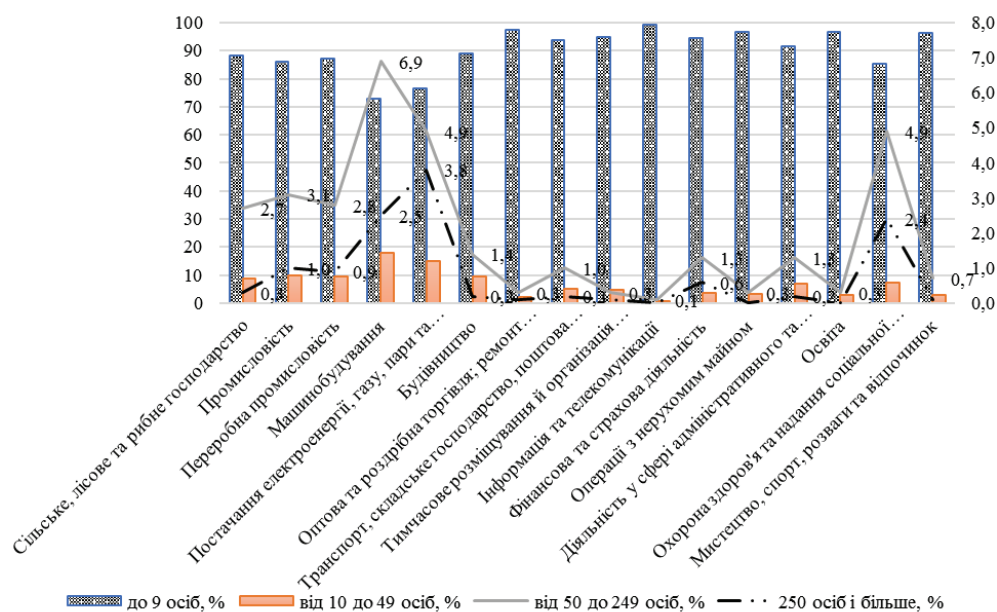

Рис.2 Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2021 році
(складено автором за [15])

Рис.2 демонструє, що, за даними Держстату, мікро підприємства зосереджувалися в усіх галузях економіки, але найвища їх кількість була у таких галузях, як оптова та роздрібна торгівля: ремонт автотранспортних засобів, інформація та телекомунікація, освіта, мистецтво, спорт та відпочинок. Найбільша кількість малих підприємств представлені в секторах: машинобудування, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, промисловість. В той же час, найбільша частка

середніх підприємств представлена у машинобудуванні, постачанні електроенергії, охороні здоров'я, переробній промисловості.

Варто відзначити, що наразі складно провести порівняння динаміки зміни кількості підприємств, оскільки на момент проведення дослідження відсутня статистична інформація за даним критерієм. Щодо обсягу реалізованої продукції станом на 2021 р., то найбільше було реалізовано продукції в оптово-роздрібній торгівлі, переробній промисловості та сільському господарстві (Рис.3).

Рис. 3 Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності, 2021р.
(складено автором за [15])

Враховуючи географічну складову у розрізі регіонів, близько 41,46% продукції було реалізовано у м. Київ, 10,95% – Дніпропетровська область, 5,76% – Київська обл., 4,38% – Львівська обл., 4,48% – Одеська обл.

З огляду на зміни, що сталися в зовнішньоекономічній торгівлі, з початком воєнного стану зріс попит на експортну продукцію: живі тварини та продукти тваринного походження, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (Рис.4), знизилася обсяги імпортової сільськогосподарської продукції, чорних металів, електричних машин та засобів наземного транспорту.

Труднощі, які виникли із зовнішньоекономічною діяльністю були пов'язані насамперед із логістичними проблемами, ризиками транспортування продукції через російські атаки, пошуком нових постачальників, міжнародними розрахунковими операціями.

Через неможливість використання традиційних логістичних ланцюжків, як зазначають І. Вербицька і Г. Гончар [18], виникає потреба в оперативному формуванні нових, які би дозволили максимально забезпечити експортні операції завдяки розвитку митної інфраструктури, суттєвому збільшенню

пропускну здатності передусім автомобільного та залізничного транспорту на західному кордоні України із широким залученням виробників, трейдерів, транспортних компаній і, звісно, міжнародних партнерів, без підтримки яких нереально забезпечити доставку українських товарів до кінцевого пункту призначення.

Рис. 4. Зовнішня торгівля товарами в період січня-листопада 2022 р. [19]

Загалом обсяг експорту України у березні складав 5,97 млн. тонн, що еквівалентно 2,7 млрд. доларів, тоді як у лютому держава експортувала 13,1 млн. тонн товарів на суму 5,3 млрд. доларів. Для порівняння, за даними митної статистики у січні 2022 р. було експортовано товарів на суму 6,02 млрд. доларів, що, у свою чергу, на 53% більше аналогічного показника 2021 р. [19].

Як зазначається в аналітичному звіті Програми розвитку ООН в Україні [20], компанії, які займаються зовнішньоторгівельною діяльністю, з початком військової агресії стикаються зі значними проблемами з логістикою. Блокування українських морських портів російським флотом спричинило перерозподіл торгових потоків та перевантаження транспортних каналів для залізничного та автомобільного транспорту. Це також спричинило перешкоди у складських потужностях і пунктах перетину кордону, що призвело до затримки поставок. Багато імпортерів також постраждали від запроваджених урядом валютних обмежень, які призвели до порушення ланцюгів поставок у багатьох галузях, що залежали від імпорту. Через призупинення електронної системи адміністрування відшкодування ПДВ експортери не отримують відшкодування ПДВ і мають серйозні проблеми з ліквідністю.

Отже, виклики для МСБ за галузевою ознакою характеризуються: логістичними проблемами, зниженням попиту через скорочення платоспроможності громадян, порушенням ланцюгів постачань, вимушеною релокацією бізнесу, дефіцитом робочої сили та зростанням цін на сировину (Табл.1).

Таблиця 1

Виклики для МСБ під час воєнного стану в Україні

Галузь економіки	Виклики
Роздрібна та оптова торгівля	<ul style="list-style-type: none"> – логістичні проблеми: пошкоджена та/або зруйнована матеріально-технічна база та інфраструктура; – через введені Урядом обмеження на критичний імпорт та обмежені пропозиції від вітчизняних виробників виникають проблеми з безперервним поповненням необхідних запасів продуктів, що призводить до проблем; – через зниження платоспроможності громадян України знизився попит на непродовольчі товари та товари високого цінового сегменту; – збільшилися ризики, пов'язані з безпекою, через систематичні обстріли та бойові дії.
Харчова промисловість	<ul style="list-style-type: none"> – зростання цін на сільськогосподарську продукцію та енергії призвели до зниження попиту серед споживачів на певні групи товарів, що не є нагально необхідними; – логістичні проблеми: пошкоджена та/або зруйнована матеріально-технічна база та інфраструктура; – призупинення імпорتنих операцій, спричинене порушенням ланцюгів поставок, призвело до появи дефіциту сировини, необхідної для виробництва; – загострення проблеми, пов'язаної із затримкою платежів від великих компаній, дистриб'юторів.
Текстильна, швейна та взуттєва промисловість	<ul style="list-style-type: none"> – релокація виробничих потужностей для деяких компаній є доволі складним процесом через наявність складного обладнання та інженерних систем; – через міграційні процеси, з'явилися проблеми з браком робочої сили та кваліфікованих працівників; – блокування значної кількості зовнішньоторговельних потоків призвело до порушення зовнішньоторговельної логістики; – скорочення колаборації з світовими брендами, спричинене несвоєчасним виконанням договірних зобов'язань через перебої з електроенергією та проблеми з логістикою.
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність диверсифікованих експортних каналів, через блокування морських портів та обмежену кількість залізничних шляхів; – запровадження експортного ліцензування з метою зменшення ризику продовольчої кризи в Україні; – логістичні проблеми; – призупинення системи відшкодування ПДВ для експортерів, призвело до появи проблем з ліквідністю та оборотним капіталом; – обмежений доступ до полів через мінування призводить до проблем, пов'язаних з посівною та збором урожаю; – зростання цін на сировину (насіння, добрива, хімічні препарати, паливо); – дефіцит робочої сили, через вимушену мобілізацію.

Галузь економіки	Виклики
Транспорт та логістика	<ul style="list-style-type: none"> – з початком воєнного стану поява великої кількості блокувань призвела до систематичних затримок поставок; – пошкоджена та/або зруйнована транспортно-логістична інфраструктура; – обмежена пропускна здатність морських портів, як основних логістичних шляхів, призвела до виникнення необхідності перебудовувати ланцюги поставок; – скорочення обсягів вантажоперевезень; – зростання вартості вантажу, спричинене збільшенням цін на паливо, підвищення тарифів на залізничні перевезення тощо.
Будівництво	<ul style="list-style-type: none"> – обмеження в імпорті будівельних матеріалів призвели до зростання цін на нерухомість та до підвищення цін на вартість будівництва; – обмежений доступ до державного реєстру речових прав на нерухоме майно викликав також певні ризики на ринку нерухомості, пов'язані з процесами купівлі продажу майна; – географічні особливості регіонів і зосередженість природних копалин на територіях або ж поряд з такими, де здійснюються активні бойові дії, призвело до того, що компанії були вимушені шукати нових постачальників сировини та змінювати ланцюги поставок.
Інформація і телекомунікації	<ul style="list-style-type: none"> – перебої з постачанням електроенергії та стабільного інтернет зв'язку призвели до появи інфраструктурних обмежень; – дефіцит робочої сили, спричинений мобілізацією; – поява труднощів, обумовлених залученням нових клієнтів через високі ризики безпеки (у розрізі кібератак та персоналу)

Складено автором за [20]

За даними Держстату [21] щодо очікувань промислових підприємств у березні 2023 р. індикатор ділової впевненості в промисловості підвищився порівняно з лютом 2023 р. на 3 в.п. і становив - 9,4%. У переробній промисловості цей показник підвищився порівняно з попереднім місяцем на 3,5 в.п. і становив - 7,2% (Рис.5).

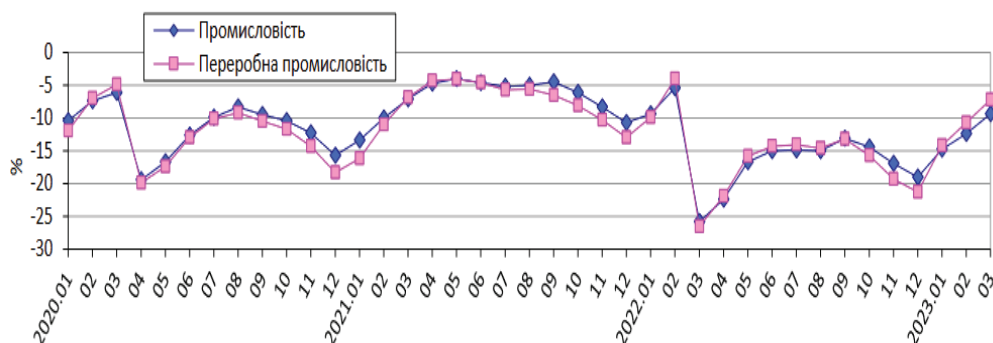

Рис. 5. Індикатор ділової впевненості в промисловості [21]

Щодо індикатору ділового клімату в промисловості, то там також спостерігається не суттєве зростання (Рис.6). Складові вищезазначених індикаторів враховують: оцінку поточного обсягу замовлень на виробництво продукції (попиту) у промисловості; очікування щодо обсягу виробництва продукції; оцінку поточного обсягу запасів готової продукції у промисловості та оцінку поточного обсягу іноземних замовлень на виробництво продукції.

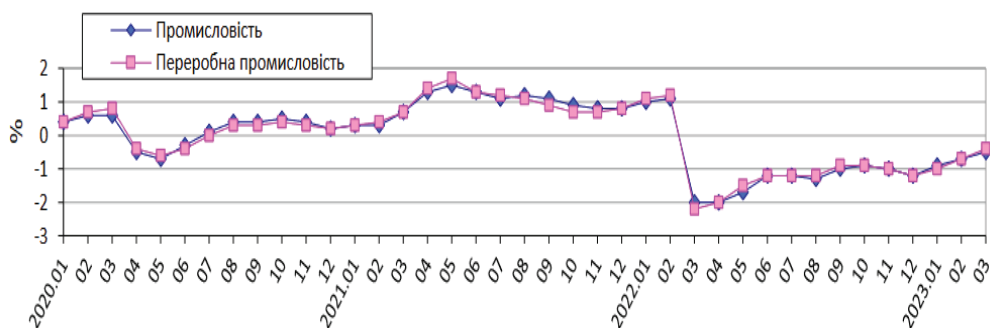

Рис.6. Індикатор ділового клімату в промисловості [21]

З поглиненням викликів для бізнесу з лютого 2022 р. Уряд прийняв низку заходів у сфері реформування податкової політики з метою зменшення податкового навантаження на бізнес та підтримки сприятливого середовища для ведення бізнес активності. Було прийнято законопроект № 7137-д від 14.03.2022 [22] з метою визначення особливостей адміністрування податків і зборів під час дії правового режиму воєнного стану.

Податкова реформа на період воєнного стану передбачала: надання на період з 1 квітня 2022 р. до припинення/скасування дії воєнного стану права на використання спрощеної системи оподаткування бізнесу (ФОП та юридичним особам) з оборотом до 10 млн грн. стосовно Єдиного податку (ЄС) на рівні 2% (без сплати податку на прибуток та податку на додану вартість), звісно за виключенням щодо певних категорій бізнесу; звільнення від сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп; звільнення від плати за землю та екологічного податку на територіях, яких ведуться бойові дії за затвердженим переліком від Кабміну; зменшення податків на пальне та товари для оборони [22].

Згідно пояснюючої записки [23] прийняття вищезазначеного закону сприяло б підвищенню необхідного забезпечення військових і правоохоронних підрозділів у відбитті збройного нападу російської федерації та забезпечення дотримання прав і обов'язків платників податків та контролюючих органів.

З плином року законопроектом № 8401 від 31.01.2023 вносяться зміни до Податкового кодексу України та низки законів, якими передбачено з 1 липня 2023 р. скасування дії окремих норм законодавчих актів, запроваджених на період до припинення або скасування воєнного стану на території України.

Зокрема: скасовується можливість для ФОП та юросіб бути платниками єдиного податку III групи з застосуванням ставки у розмірі 2% від суми доходу; скасовується можливість для ФОП платників єдиного податку I та II групи не сплачувати єдиний податок; відновлюється проведення документальних перевірок; відновлюється перебіг строків, визначених податковим законодавством; відновлюються штрафні санкції за порушення податкового законодавства та правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; відновлюються штрафні санкції за порушення порядку використання РРО/ПРРО [24].

Висновки. Отже, починаючи з лютого 2022 р. в Україні почався справжній сезон викликів для українських компаній, насамперед МСБ. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану відбулися обмеження конституційних громадян, а також ввелися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [25]. Попри такі вимушені дії Уряд намагався через податкове реформування МСБ, надання грантової допомоги та фінансове сприяння в релокації підтримати СГД.

Основними перешкодами розвитку МСБ стали логістичні проблеми, дефіцит робочої сили, значне здорожчання сировини та ресурсів для виробництва, ризики пов'язані з бойовими діями та мінуванням територій, блокування зовнішньоторговельних потоків, вимушена релокація тощо.

В умовах таких викликів МСБ намагається адаптуватися, фокусуючись на бізнес процесах, будуючи нові стратегії розвитку та проявляє гнучкість. Значна частка українського МСБ були вимушені переорієнтуватися на розвиток експорту через зниження купівельної спроможності громадян.

Проте попереду ще один виклик пов'язаний з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» [25], оскільки з 1 липня 2023 року Уряд намагатиметься активізувати політику з відновлення довоєнного стану системи оподаткування реалізація проекту, що сприятиме збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів і дозволить залучити у 2023 році до бюджетів близько 8 млрд гривень.

Список використаної літератури

1. Малий і середній бізнес дає 60% ВВП і більше. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210973-malij-i-serednij-biznes-dae-60-vvp-i-bilse-zelenskij.html>
2. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2010. Вип. 1(26). С. 16-18.
3. Воротіна Л.І. Малий бізнес та підприємництво як засіб адаптації до ринкових форм господарювання. *К: Т-во „Знання України”*. 1996. С. 4-17.

4. Варналій З.С. *Мале підприємництво: основи теорії і практики*. К: Т-во „Знання України”. 2005. С. 46-73
5. Турчак В.В. Сучасний стан проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Молодий вчений*. 2013. Вип. 1. С. 39–44.
6. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. 2020. Т. 4. Вип. 1. С. 63–71, URL: <https://doi.org/10.23939/semi2020.01.063>
7. Поповенко Н. С., Ганенко О. В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2012. Вип. 1 (2). С. 126–132.
8. Дернова І. А., Боровик Т. М. Проблеми малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19: Європейський вимір. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. ВІП. 1 (7). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/jun/28234/220373menedzhment-57-70.pdf>
9. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2014. Вип. 12 (637) С. 4–19.
10. Лучик С. Д. Проблеми та перспективи розвитку малого і середнього бізнесу: монографія Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Чернівці: Технодрук. 2021. С. 400
11. Загорський В. С., Ліпенцев А. В., Юристовська Н. Я., Мазій Н. Г., Акімов Фінансово управлінські аспекти розвитку малого підприємництва в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3 (30). С. 351–360.
12. Бугас В.В. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. *II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10167/1/SDR2018_P271-275.pdf
13. Проект Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economicrecovery-and-development.pdf>
14. Пустіва В.О. Економічна безпека вітчизняних підприємств в умовах війни. Міжнародного конгресу «Фінанси, економіка, право vs війна». 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/365186035_Miznarodnij_kongres_Finansi_ekonomika_pravo_vs_vijna
15. Економічна статистика / Економічна діяльність / Діяльність підприємств Держана служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Індекс настроїв малого бізнесу 2021. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/Prezentatsiya-rezultativ-doslidzhennya-1.pdf>
17. Офіс розвитку підприємництва та експорту URL: <https://business.dia.gov.ua/eero>
18. Вербіцька, І., Гончар, Г. Експорт України в умовах воєнного стану: експорт України в умовах воєнного стану проблеми та шляхи вирішення. *Економічний дискурс*, 1(1-2), 7–13. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022>

19. Стан зовнішньої торгівлі товарами у січні 2022 року (відносно січня 2021 року). *Державна митна служба України*. 2022. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika>
20. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Швейцарська конфедерація. 2022. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf
21. Стан ділової активності промислових підприємств. Державна служба статистики України URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/gr/prom/prom_03_2023_u.pdf
22. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»
23. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану № 8401 від 31.01.2023
24. Уряд схвалив зміни до законодавства в частині відновлення довоєнного стану системи оподаткування. Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-zminy-do-zakonodavstva-v-chastyni-vidnovlennia-dovoiennoho-stanu-systemy-opodatkuvannia>
25. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII. від 31.03.2023 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

References

1. Malij i serednij biznes daie 60% VVP i bil'she. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210973-malij-i-serednij-biznes-dae-60-vvp-i-bilse-zelenskij.html> (Accessed 20 March 2023).
2. Bekh N. (2010). *Osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia maloho i seredn'oho biznesu v Ukraini* [Specific features of the development and operation of small and medium-sized businesses in Ukraine]. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*. issue. 1(26). pp. 16-18 (in Ukrainian).
3. Vorotina L.I. (1996.) *Malyj biznes ta pidpriemnytstvo iak zasib adaptatsii do rynkovykh form hospodariuvannia* [Small business and entrepreneurship as a way of adapting to market-based forms of management]. K: *T-vo Znannia Ukrainy*. pp. 4-17 (in Ukrainian).
4. Varnalij Z.S. (2005). *Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky*. K: *T-vo Znannia Ukrainy*. [Small business: basics of theory and practice]. pp. 46-73 (in Ukrainian).
5. Turchak V.V. (2013). *Suchasnyj stan problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini*. [Current state of the problem and prospects for small business development in Ukraine] *Molodyj vchenyj*. issue. 1. pp. 39-44 (in Ukrainian).
6. Miroshnyk R. O., Prokop'ieva U. O. (2020). *Rozvytok maloho i seredn'oho biznesu v Ukraini: problemy i perspektyvy*. [Development of small and medium-sized businesses in Ukraine: challenges and prospects] *Visnyk Natsional'noho*

universytetu "L'vivs'ka politehnika". vol. 4. issue. 1. pp. 63–71, Available at: doi:10.23939/semi2020.01.063 (in Ukrainian).

7. Popovenko N. S., Hanenko O. V. (2012). Derzhavna pidtrymka rozvytku maloho biznesu v Ukraini [State support for small business development in Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu*. issue. 1 (2). pp. 126–132 (in Ukrainian).

8. Dernova I. A., Borovyk T. M. 2022. Problemy maloho ta seredn'oho biznesu v umovakh pandemiy Covid-19: yevropejs'kyj vymir. [Challenges of SMEs in the context of the COVID-19 pandemic: European dimension]. *Menedzhment ta pidpryemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*. issue. 1 (7). Available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/jun/28234/220373menedzhment-57-70.pdf>

9. Heiets V. M. (2014). *Institutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy* [Institutional conditionality of innovation processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. no. 12 (637), 4–19 (in Ukrainian).

10. Luchykh S. D. (Ed.) (2021). *Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho i serednoho biznesu* [Problems and prospects of small and medium business development]. Chernivtsi : Tekhnodruk (in Ukrainian).

11. Zahors'kyj V. S., Lipentsev A. V., Yurystovs'ka N. Ya., Mazij N. H., Akimov O. O. (2019). *Finansovoupravlyns'ki aspekty rozvytku maloho pidpryemnytstva v Ukraini*. [Financial and managerial aspects of small business development in Ukraine] *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*. issue. 3 (30). pp. 351–360 (in Ukrainian).

12. Buhas V.V. *Rozvytok maloho ta seredn'oho biznesu v Ukraini*. II Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiia suchasni determinanty rozvytku biznes-protsesiv v Ukraini.

Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10167/1/SDR2018_P271-275.pdf (Accessed 20 March 2023).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), "Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> (Accessed 20 March 2023).

14. Pustiva V.O. (2022), *Ekonomichna bezpeka vitchyznyanykh pidpryemstv v umovakh vijny*. *Mizhnarodnoho konhresu "Finansy, ekonomika, pravo vs vijna"*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/365186035_Miznarodnij_kongres_Finansi_ekonomika_pravo_vs_vijna (Accessed 20 March 2023).

15. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2023). *Diial'nist' pidpryemstv* [Business activities], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.

16. Indeks nastroiv maloho biznesu (2022). Available at: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/Prezentatsiya-rezultativ-doslidzhennya-1.pdf> (Accessed 20 March 2023).

17. Ofis rozvytku pidpryemnytstva ta eksportu (2023). Available at: <https://business.dia.gov.ua/eepo> (Accessed 20 March 2023).

18. Verbits'ka, I., Honchar, H. (2022) *Ekспорт Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: eksport Ukrainy v umovakh voiennoho stanu problemy ta shliakhy vyrishennia*. [Ukraine's exports under martial law: problems and solutions] *Ekonomichnyj dyskurs*, 1(1-2), 7–13. doi:10.36742/2410-0919-2022 (Accessed 20 March 2023).

19. Stan zovnishn'oi torhivli tovaramy u sichni 2022 roku (vidnosno sichnia 2021 roku). Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. Available at: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika> (Accessed 20 March 2023).

20. Ekspres-otsinka vplyvu vijny na mikro-, mali ta seredni pidprijemstva v Ukraini (2022). Shvejtsars'ka konfederatsiia. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/202210/UA_Rapid_Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf

21. Stan dilovoi aktyvnosti promyslovykh pidprijemstv (2023). Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/fin/rp/prom/prom_03_2023_u.pdf (Accessed 20 March 2023).

22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Poiasniuvai'na zapyska do proekta Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo dii norm na period dii voiennoho stanu".

23. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy schodo osoblyvostej opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu № 8401 vid 31.01.2023

24. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023). Uriad skhvalyv zminy do zakonodavstva v chastyni vidnovlennia dovoiennoho stanu systemy opodatkuvannia. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-zminy-do-zakonodavstva-v-chastyni-vidnovlennia-dovoiennoho-stanu-systemy-opodatkuvannia> (Accessed 20 March 2023).

25. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Law of Ukraine "Pro pravovyj rezhym voiennoho stanu" №389-VIII. vid 31.03.2023. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 20 March 2023).

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE MILITARY SITUATION

Olha K. Nezghoda, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: kotko.o@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2074-5362-2023-1-34-5

Keywords: *small and medium-sized enterprises, military situation, relocation, business, economic development, entrepreneurship, tax reform*

The article examines the consequences of the impact of Russia's military aggression on the current state of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine. One of the priority areas for the recovery of the Ukrainian economy from the consequences of the economic crisis caused by military actions and the global crisis is the development of small and medium-sized enterprises. Therefore, the purpose of the article is to analyse the dynamics of business activity of small and medium-sized businesses within the domestic market and foreign economic activity, considering the tax reform that has begun since the Russian Federation invaded Ukraine.

The subject of the study was chosen to be Ukraine's small and medium-sized businesses for several reasons: firstly, SMEs accounted for about 70% of employment in the country; secondly, SMEs accounted for almost 60% of gross sales before the military situation.

The study used theoretical and empirical methods: induction, explanation, generalisation, comparative analysis, observation and description, and the abstract logical approach was used to make conclusions.

In our study, we took into account legislative changes and existing government support instruments that contribute to improving the business climate in the country and, based on secondary data, identified how the mood of entrepreneurs has changed and what the Ukrainian business community should expect shortly, taking into account the reforms and the current economic situation in Ukraine.

In addition, the study paid particular attention to the assessments of business representatives, primarily to the expectations of industrial enterprises regarding the prospects for developing their business activity, as expressed in the business confidence indicator and the business climate indicator.

The paper has identified several problems that hinder the functioning of SMEs by industry and identified several scenarios for developing SME business needs, taking into account current government actions.

The main challenges to the development of SMEs were logistical problems, labour shortages, a significant rise in the cost of raw materials and resources for production, risks associated with hostilities and mining, blocking of foreign trade flows, forced relocation, etc. In the face of these challenges, SMEs are trying to adapt by focusing on business processes, building new development strategies, and becoming flexible. However, a significant proportion of Ukrainian SMEs have been forced to refocus on export development due to the decline in the purchasing power of citizens.

Одержано 14.04.2023.